

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН ТА АДИКТИВНА ЗАЛЕЖНІСТЬ

ORGANIZATIONAL AND LEGAL APPROACHES TO REFORMING OF THE LAW ENFORCEMENT SYSTEM OF UKRAINE: ILLEGAL CIRCULATION OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCES AND ADDICTIVE DEPENDENCE

Вікторія Шаповалова (Viktoriiia Shapovalova, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor)¹, Іван Захарченко (Ivan Zakharchenko, LLM)²

¹ Харківська медична академія післядипломної освіти, Харків, Україна (Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education, Kharkiv, Ukraine)

² Національна поліція України, Харків Україна (National Police of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

*Corresponding author: Ivan Zakharchenko

Abstract. It was substantiated that the reform of the law enforcement system of Ukraine necessitates optimization of cooperation between the prosecutor's office, police, health care in combating drug crime, illicit trafficking in psychoactive substances (SAR) of different classification and legal groups, consequences of drug addiction, HIV/AIDS and comorbidities as of "COVID-19". The need to improve the quality of forensic research in South Africa was mentioned. It has been proven that against the background of coronavirus infection, illegal consumers of surfactants suffer from psychoneurological, narcological, infectious, gastroenterological, cardiac, oncological, endocrine, comorbid health disorders and need appropriate treatment and pharmacotherapy. The forensic and pharmaceutical practice regarding the illicit trafficking of surfactants of different classification and legal groups is analyzed. The

conclusion is made about the need to improve the regulatory framework on the topic of the work. The normative design of the Law of Ukraine "On Measures to Counteract Illicit Trafficking in Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Precursors and Their Abuse" has been worked out. The relevance and timeliness of increasing the level of availability of patients with addictive dependence to modern, effective, high-quality pharmacotherapy during their treatment and rehabilitation are substantiated on the relevance and timeliness in the context of the spread of coronavirus infection. The need to organize state guarantees for free medical, pharmaceutical, legal aid and socio-economic preferences, which is aimed at protecting the rights and freedoms, life and health of patients.

Keywords: psychoactive substances, illicit trafficking, addictive addiction, drug addiction, polydrug addiction, law

enforcement system, forensic pharmaceutical practice.

Вступ. Сьогодні в умовах реформування правоохоронної системи України особливо гостро постає питання про оптимізацію взаємодії прокуратури, Національної поліції (НП), МОЗ у питаннях протидії наркозлочинності, незаконного обігу психоактивних речовин (ПАР) різних класифікаційно-правових груп (наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори), наслідків наркоманії, ВІЛ/СНІД та супутніх захворювань під час пандемії на «COVID -19» [1-7].

У резолюції № 1244 від 2001 р. щодо виконання обов'язків і зобов'язань України Парламентська Асамблея Ради Європи зазначила зобов'язання українських органів влади змінити роль та функції прокуратури України з метою забезпечення їх відповідальності європейським стандартам, а також зобов'язання України, які будуть виконані [8]:

- ✚ рамковий акт щодо правової політики України в питаннях захисту прав людини ([699-14](#));
- ✚ рамковий акт щодо правової та судової реформи;
- ✚ нові Кримінальний ([2341-14](#)) та Кримінально-процесуальний кодекси;
- ✚ -нові Цивільний та Цивільно-процесуальний кодекси;
- ✚ -завершити призупинений процес ратифікації Європейської Хартії про регіональні мови або мови меншин ([994_014](#)) та забезпечити належний захист усіх меншин в Україні.

Реформування функцій Генеральної прокуратури України, на наш погляд, викликано необхідністю підвищення якості судово-експертних досліджень, що проводяться експертними підрозділами МОЗ України, НП України та МЮ України і відповідного удосконалення організаційно-правових підходів до управління судово-експертними дослідженнями, зокрема, судовою хіміко-фармацевтичною експертизою (СХФЕ) (включає судово-біологічну; судово-хімічну; судово-фармацевтичну; експертизу наркотичних засобів; судову експертизу матеріалів, речовин та виробів тощо) ПАР, до яких входять наркотичні та одурманюючі засоби, сильнодіючі, отруйні, психотропні, вибухові, їдкі, легкозаймісті речовини, та прекурсори, що вилучаються правоохоронними органами із незаконного обігу. Разом з тим, прокуратура може встановити причини та умови, що сприяють зростанню наркозлочинності та її наслідків у вигляді поширення захворюваності і смертності серед найбільш працездатної частини населення. Тому прокуратура може сприяти створенню робочих місць, поновлення на роботі та навчанні громадян, що пройшли курс лікування від «наркоманії», захисту прав пацієнтів на пільговий доступ до безоплатної медичної допомоги, пільгового забезпечення на безоплатній основі життєво необхідними лікарськими засобами (ЛЗ) всіх класифікаційно-правових, номенклатурно-правових та клініко-фармакологічних груп. При забезпеченні ЛЗ важливо використовувати досвід провідних країн світу [9-12].

На жаль, мультидисциплінарних – комплексних судово-фармацевтичних, судово-наркологічних, судово-медичних і судово-психіатричних досліджень щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків злочинності,

наркоманії(токсикоманії), фармакотерапії, удосконалення нормативного проектування обігу ПАР під час пандемії «Ковід-19» до цього часу не проводилося.

Мета роботи полягала у використанні організаційно-правових підходів до реформування правоохоронної системи України та управління судово-експертними дослідженнями незаконного обігу ПАР на тлі коронавірусної інфекції.

Матеріали та методи. Інформаційно-аналітичну основу дослідження склали медичне право, фармацевтичне право, судова фармація, доказова фармація, організація охорони здоров'я, доказова медицина, судова медицина, криміналістика, інфекційні хвороби, фармація, промислова фармація, організація та управління фармацією, кримінальне право, адміністративне право, економіка. Оброблено, систематизовано та опрацьовано більш як 300 наукових джерел за темою статті. В якості методів дослідження використано нормативно-правовий, документальний, ретроспективний, порівняльний, системний, табличний, судово-фармацевтичний та графічний. Для обробки результатів, визначення узгодженості між досліджуваними параметрами використано програму Microsoft Excel 2010 (описові характеристики: мінімальне та максимальне значення, середнє значення).

Дослідження статті є фрагментом науково-дослідних робіт Харківської медичної академії післядипломної освіти за темами «Удосконалення організаційно-правової процедури забезпечення ліками пацієнтів з позиції судової фармації, організації і управління фармацією» (номер державної реєстрації 0116U003137, термін виконання 2016–2020 рр.) та «Фармацевтичне та медичне право: інтегровані підходи до системи обігу ліків з позиції судової фармації та організації фармацевтичної справи» (номер державної реєстрації 0121 U000031, термін виконання 2021-2026 рр.).

Результати дослідження та їх обговорення. Залежність від ПАР – це хронічне захворювання, що проявляється в непереборному бажанні вживати ПАР різних класифікаційно-правових груп, незважаючи на негативні соціально-медичні наслідки [13, 14]. Відповідно до сучасних досліджень, залежність від ПАР є захворюванням центральної нервової системи: біохімія в активних центрах (рецепторах) мозку змінюється так, що потреба в наркотичних речовинах стає біологічно зумовленою і дуже сильною. Уперше більшість осіб вживає ПАР добровільно, із різних причин, але повторне вживання може призвести до змін у мозку, у результаті чого людина може бути не здатною опиратися інтенсивному потягу до ПАР. Оскільки вживання ПАР може призводити до змін у мозку, залежність розглядають як хронічне захворювання, а не брак волі чи прояв поганого характеру. Залежність від ПАР вважають рецидивним захворюванням. Особи, які лікуються від адиктивних розладів, або раніше пройшли таке лікування, мають підвищений ризик повернутися до зловживання ПАР навіть після кількох років відмови [15-17].

Використання організаційно-правових підходів до управління судово-експертними дослідженнями ПАР відбувалося в умовах реформи правоохоронної системи України, що спрямована на докорінну зміну стандартів

діяльності органів прокуратури та включає 5-ть кроків [18]. Організаційно-правові кроки реформи приведено на рис. 1.

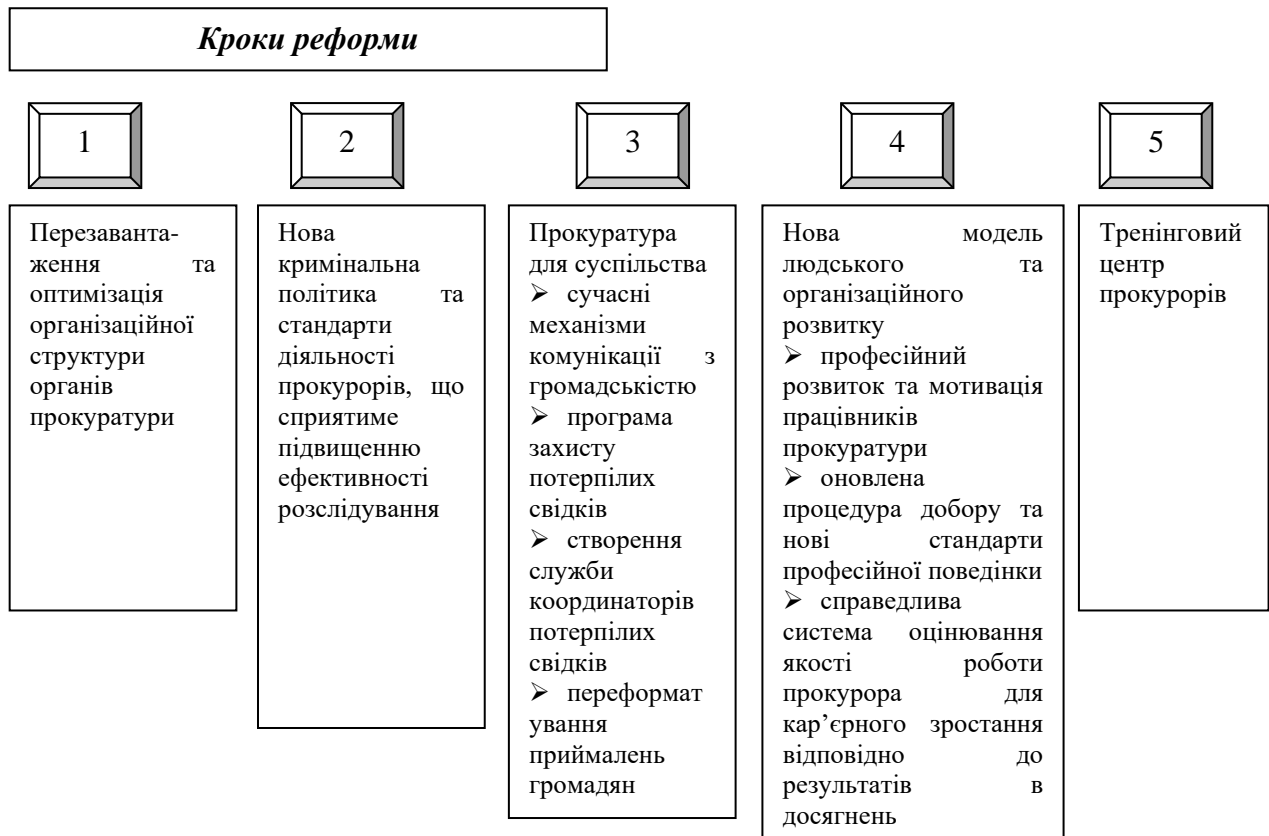

Рис. 1. Організаційно-правові кроки проведення реформи Прокуратури України.

Саме на місцях прокурори [19] керують слідчими МВС та відповідають за якість досудового слідства, за законність, об'єктивність, всебічність, повноту та своєчасності розгляду кримінальних справ у суді. Під час досудового і судового слідства прокурори, слідчі, експерти, адвокати та судді повинні діяти на принципах законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання, маючи на увазі, що метою покарання засудженого є його виправлення, виховання та соціальна реабілітація, запобігання вчиненню нових злочинів, а з врахуванням того, що позбавлення волі є одним із найсуворіших покарань, тому таке покарання слід призначати до реального відбування, тільки тоді, коли у суду є достатнє переконання, що звільнення особи від відбування покарання, не сприятиме виправленню засудженого [20].

За результатами судово-фармацевтичного моніторингу було встановлено, що найчастіше порушуються кримінальні справи за ознаками ст. 305-322 КК України. При цьому, під час розслідування кримінальної справи, слідчими призначаються СХФЕ, судово-наркологічна експертиза (СНЕК), судово-медична експертиза (СМЕК), судово-психіатрична експертиза (СПЕК), криміналістична, фоноскопична, комп'ютерна та інш. криміналістичні експертизи. Так, наприклад, фоноскопична експертиза може бути призначена для дослідження розмов між персонами по телефону про факти незаконного

обігу психоактивних речовин, що прослуховувались оперативно-розшуковими органами за спеціальним дозволом суду. Якщо діяльність підозрюваного пов'язана з певними державними чи приватними структурами, що знаходить своє відображення в комп'ютерній техніці, яка фіксує різні зв'язки операції установ (наприклад, аптек, закладів охорони здоров'я, фармацевтичних підприємств тощо), то може призначатися комп'ютерна експертиза. На наш погляд, необхідність удосконалення методик СХФЕ очевидна, про що свідчать публікації, а також оперативно-розшукова, експертно-криміналістична, досудова і судова практика [21-23].

На тлі коронавірусної інфекції нелегальні споживачі ПАР страждають, психоневрологічними, наркологічними, інфекційними, гастроентерологічними, кардіологічними, онкологічними, ендокринними, коморбідними розладами здоров'я і потребують лікування [24-31].

Гарантування виконання законів і нормативно-правових актів України щодо рівня боротьби з незаконним обігом ПАР, захисту постраждалих споживачів ПАР, хворих на наркоманію, їх прав і свобод, життя і здоров'я встановлені Конституцією України [32]:

- ✓ Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.
- ✓ Стаття 19. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.
- ✓ Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя.
- ✓ Стаття 49. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя. Конституція України встановила відповідальність держави перед громадянами та забезпечення або поновлення прав і свобод, життя і здоров'я громадян, що вимагає удосконалення роботи всіх без виключення органів прокуратури, а також правоохоронних, судових і соціальних органів та сфери охорони здоров'я. Приведення до Конституційних норм наступних законів та нормативно-правових актів України, а саме:

- -Проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2030 року» [33]
- -Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [34]

- -Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [35]
- -Постанови Кабінету Міністрів України № 589 від 03.06.2009 «Порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та контролю за їх обігом», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року №770 «Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» {Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ, остання № 324 від 07.04.2021} [36].

Нижче приведені приклад із судово-фармацевтичної практики щодо відкритих проваджень, пов'язаних з незаконним обігом ПАР, по яким були проведені СХФЕ, СНЕК, СМЕК, СПЕК та інш. криміналістичні експертизи.

Приклад 1. Слідчим СУ Головного управління НП у Львівській області порушено кримінальну справу за ч. 2 ст. 307 Кримінального кодексу України [37, 38]. Під час досудового слідства було встановлено, що 17.03.2021 у м. Яворові Львівської області співробітники поліції під час оперативно-розшукових заходів затримали членів ОЗГ, чотирьох мешканців Новояворівська, які «працювали» з дотриманням суворої конспірації, мали чітко розподілені обов'язки, займалися незаконним збутом заборонених для обігу в Україні наркотичних засобів. До складу ОЗГ входили громадяни України, чоловіки віком 17, 18 і 26 років та 26-річна жінка. Під час санкціонованих судом обшуків за місцем їх проживання, в присутності понятих, у членів ОЗГ було вилучено: близько 1 кг речовини, що є «метамфетаміном» (Список № 2, Психотропні речовини, обіг яких обмежено); близько 0,5 кг речовини, схожої на «канабіс» (Таблиця I, Список № 1, Особливо небезпечні наркотичні засоби, обіг яких заборонено); таблетки «екстазі» (МДМА 3,4-метилендіоксиметамфетамін Список № 2, Особливо небезпечні психотропні речовини, обіг яких заборонено); 100 заготовлених «закладок ПАР»; велику кількість зіп-пакетів; електронні ваги; інше приладдя для фасування ПАР; чорнові записи та гроші. Експертами та поліцейськими при опрацюванні мережі «Інтернет» виявлено 50 повідомлень про вже здійснені «закладки ПАР» для їх збуту громадянам-споживачам, які було оперативно вилучено та попереджено їх незаконний обіг. Під час опрацювання членів ОЗГ встановлено, що вони незаконно збували ПАР наркозалежним особам (хворим) на території Яворівського району, через мережу «Інтернет» шляхом встановлення на місцях «закладок ПАР». Фахівці вважають, що за цінами «чорного ринку» вартість вилучених із незаконного обігу ПАР наркотичних засобів становить близько мільйона гривень. Злочинців заарештовано, по справі призначено судові експертизи, слідчим реалізується план слідчих дій та оперативно-розшукових заходів під керівництвом прокуратури Львівської області.

Приклад 2. Головуючим суддею Яворівського районного суду 27.09.2019 ухвалено вирок іменем України, в результаті якого громадянина, що являється мешканцем смт Івано-Франкове Львівської області, визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України та

призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України (Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом) у виді 5 років позбавлення волі [39].

Приклад 3. Слідчими НП України розслідується кримінальна справа за ч. 1 ст. 255 та ч. 3 ст. 27, ч. 4 ст. 28 ч. 3 ст. 307 КК України [40]. Процесуальне керівництво у кримінальному провадженні здійснює Офіс Генерального прокурора України. Під час досудового слідства було встановлено, що 29.06.2021, після контрольної закупки 1 кг карфентанілу, задля припинення злочинної діяльності членів ОЗГ правоохоронці провели поліцейську спецоперацію, у якій було задіяно понад 350 правоохоронців. Організатор ОЗГ, 36-річний мешканець Львівської області, залучив як «бізнес-партнерів» двох громадян, які загалом до незаконного обігу (виготовлення, зберігання, перевезення, облік, збут) ПАР задіяли понад 30 осіб, переважно місцеві мешканці. Кожен з них відповідав за свій напрямок роботи: постачання компонентів для діяльності лабораторії, виробництво та збут ПАР, функціонування Інтернет-магазину, приймання замовлень, фасування тощо. Для документування ОЗГ одночасно було проведено 46 санкціонованих судом обшуків за місцями проживання фігурантів, розташування нарколабораторії, гаражних приміщень і транспортних засобах, які використовують фігуранти, де було вилучено: понад 60 кг ПАР наркотичних засобів (метадон); понад 20 кг карфентанілу (із одного кілограма чистої ПАР отримують близько 100 кг готового до вживання наркотику), вартість за цінами «чорного ринку» становить близько 110 млн грн; лабораторне обладнання; 250 л рідких компонентів (прекурсорів) для виготовлення ПАР. Нарколабораторію з виробництва метадону та карфентанілу було облаштовано на території однієї із приватних садиб у Львівській області. Щоби приховати злочинну діяльність, перевізники, місцеві мешканці та іноземці, розфасовували «товар» у різні побутові предмети та розміщували його у «схованках» автомобілів, які постійно змінювали. Після успішно проведеної «операції» транспортні засоби продавали. За даними правоохоронців, від кримінального бізнесу учасники угруповання отримували понад 5 млн грн «прибутку» щомісяця. Основна частина коштів, отриманих від збуту ПАР, витрачалася на придбання компонентів, нарощування потужностей нарколабораторії, підбір осіб для контрабандного переміщення наркотиків та їх оплату. Решту – легалізували шляхом інвестування у легальний бізнес, зокрема у розвиток фермерського господарства та туристичної бази лідера угруповання. Канали збуту ПАР було налагоджено на території України, країн ЄС, Білорусі, Молдові та Росії.

Наступне завдання було обґрунтувати необхідність поширення взаємодії співробітників прокуратури і незалежної судової системи України тому, що перші керують слідчими, експертами та оперативниками підрозділів НП та СБУ, а судді від імені держави України виносять вироки злочинцям «наркобізнесменам». Наркобізнес вбиває неповнолітніх та молодь поступово, тобто наркобізнес - це тривалий злочин, який вбиває генофонд нації. Наркозлочинці збувають ПАР широкому колу громадян, багато серед яких є наркохворими. За ч. 2 ст. 307 КК України їм призначається покарання із

застосуванням ст. 69 КК України (Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом) у виді 5 років позбавлення волі. Насамперед санкція ч. 2 ст. 307 КК України передбачає карати злочинця щодо позбавленням волі на строк від 6 до 10 років з конфіскацією майна. Тобто в статті 67 КК України вказані обставини, які обтяжують покарання наркозбувальника за тривале вбивство генофонду нації.

Стаття 67. Обставини, які обтяжують покарання {Стаття 67 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2227-VIII від 06.12.2017, № 2617-VIII від 22.11.2018} КК України.

1. При призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються:

- 1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;
- 2) вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28);
- 3) вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності;
- 4) вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;
- 5) тяжкі наслідки, завдані злочином;
- 6) вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини;
- 6¹) вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;
- 7) вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;
- 8) вчинення кримінального правопорушення щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;
- 9) вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;
- 10) вчинення злочину з особливою жорстокістю;
- 11) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;
- 12) вчинення злочину загальнонебезпечним способом;
- 13) вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

2. Суд має право, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті

обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 6¹, 7, 9, 10, 12 такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вирок.

3. При призначенні покарання суд не може визнати такими, що його обтяжують, обставини, не зазначені в частині першій цієї статті.

4. Якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує.

Судово-фармацевтична практика свідчать про те, що оперативні підрозділи та слідчі органи НП ефективно працюють під час виявлення, фіксації, припинення, розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом ПАР. На наш погляд, це замало тому, що державою не створено умов за для припинення системи попит-пропозиція у незаконному обігу ПАР. Прибуток в наркобізнесі складає від 500 до 2 тис. відсотків. Держава повинна задіяти економічні, навчальні та промислові пропозиції насамперед неповнолітнім та молоді. Державними органам необхідно проводити медико-фармацевтичну і соціально-економічну реабілітацію наркозалежних пацієнтів. У широкому сенсі під реабілітацією розуміють не стільки кримінально-правові, а насамперед соціально-економічні, медико-фармацевтичні, педагогіко-психологічні, курортологічні та інші заходи, які спрямовані на попередження розвитку патологічних процесів, що приводять до тимчасової або стійкої втрати працездатності, на ефективне і раннє повернення хворих і інвалідів (дорослих, підлітків і дітей) в суспільство до суспільно корисної праці та навчання. Реабілітація наркохворих уявляє складний процес, в результаті якого як у хворого-злочинця, та і у хворого-потерпілого формується активне відношення до порушення його здоров'я і відновлюється позитивне відношення до прав і свобод, життя та здоров'я, сім'ї, а також суспільства [41-47].

Розглядаючи проблему споживання заборонених до обігу ПАР серед молоді, Садиков Р. М. та Большокова М. Л. зазначають [48], що вона стає невід'ємним елементом способу життя, побуту, культури громадян. Автори приводять поняття та види ПАР, їх вплив на молодь, а також наслідки їх зловживання. Споживання ПАР має величезні масштаби. Реальна кількість споживачів перевищує кількість тих, хто стоїть на обліку в 5-10 разів. Від 50 до 70% споживачів ПАР становить молодь віком від 17 до 35 років, при цьому нині головною віковою групою ризику є діти та підлітки, які не досягли повноліття.

Проблема боротьби із залежністю від зловживання ПАР серед дітей та підлітків носить міждисциплінарний характер та має значення загальнодержавного масштабу. Тому її вирішення має передбачати комплекс заходів юридичного, медичного, фармацевтичного, соціального, психолого-педагогічного характеру. Проблема наркотизму в деяких сім'ях потребує спеціального аналізу кримінально-правової політики України, яка має охоплювати міжнародний досвід і передбачати безперервний пошук нових

підходів до зменшення негативних наслідків незаконного вживання ПАР дітьми [49].

Міський голова Ігор Поліщук зазначив, що проблема з незаконним обігом ПАР різних класифікаційно-правових груп стала надзвичайно критичною, адже їх почали вживати не лише підлітки, а й діти [50]. Тому, орган місцевого самоврядування, ініціює об'єднати усі зусилля у боротьбі з цією проблемою. “Ми бачимо, що кількість людей, які стали не на ту дорогу в житті, - колосальна. Ми бачимо, яка ситуація із “закладками” відбувається у нашій громаді. Тому ми маємо запровадити чіткий і покроковий план реалізації цієї Програми з протидії поширенню наркоманії та інших негативних проявів серед дітей та молоді, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів у Луцькій міській територіальній громаді на 2021-2023 роки. Ми повинні зайти до кожного закладу освіти і провести шокову терапію. Залучити до цієї шокової терапії колишніх залежних наркоманів, які б розповіли молоді про свій шлях. Треба показувати фільми про те, як вчора успішні люди, сьогодні закінчують життя у підвалах. Сьогодні ця проблема колосальна, якщо раніше залежними ставали учні старших класів, студенти та дорослі, то сьогодні це – діти”

Враховуючи рекомендації ВООЗ [51], які базуються на міжнародних стандартах лікування та фармакотерапії розладів [52, 53], пов'язаних із вживанням ПАР, особливо в умовах обмежених ресурсів (що потребують особливого лікування, фармакотерапії, фармацевтичного забезпечення та догляду), їх можна класифікувати на медичні, професійні і соціальні. Також слід підкреслити, що реабілітація наркологічних пацієнтів – це, перш за все, їх ресоціалізація, відновлення (збереження) індивідуальної і суспільної цінності, особистого і соціального статусу. Особистий статус припускає оцінку положення індивідуума у власних очах, соціальний статус – положення його в очах суспільства.

Розкриття питань щодо кримінально-правової характеристики злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх описано Савченко А., Вартилицькою І., Семенюк О., Луцак О. [54]. У роботі розглянуто стан наукового дослідження, генезис і зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за вказані злочини, а також конкретизовано зміст їх об'єктивних та суб'єктивних ознак. Проведено відмежування складів злочинів, передбачених статтями 307, 309, 314, 315 і 317 КК України, від суміжних складів злочинів та вивчено санкції відповідних кримінально-правових норм. З урахуванням отриманих результатів дослідження вироблено низку пропозицій щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинені із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх

Розплата, що пов'язана із зловживанням ПАР різних класифікаційно-правових груп настає дуже швидко [55], наслідками є порушена психіка, серцево-судинна, нервова системи, нирки, печінка та інші життєво важливі органи людини. Хронічне отруєння ПАР [56-59]: швидко призводить до інвалідності і смерті у молодому віці тому, що тривалість життя дівчат і

хлопчаків, які вживають ПАР в молодому віці, часто не перевищує 30-35 років; майже половина з них покінчують життя самогубством; у решти смерть настає на тлі недоумства, швидкого фізичного виснаження від паралічу дихального центру чи серцево-судинної недостатності; хронічне отруєння ПАР різко уповільнює ріст, фізичний і психологічний розвиток підклітка, тобто чим молодша дитина, тим згубніша дія ПАР на її організм (окремі органи); хворі на наркоманію постійно заманюють у свої «ряди» нестійких дітей та підлітків, викликають інтерес, переваги та прилучають їх до вживання ПАР; кожна дитина з адиктивною залежністю – це потенційний поширювач «інфекційних хворіб», що робить її соціально та кримінально небезпечною, сприяє ризику-зараженню гепатитом, ВІЛ/СНІДом, туберкульозом, «COVID-19», його штамами та інш. Встановлено, що нетривале вживання ПАР юнаком або дівчиною в 100% випадків відображається на правах, свободах, житті, здоров'ї їхніх майбутніх дітей, тобто на їхньому потомстві, тобто без вини покарані, з'являються на світ діти з різними формами психічних і неврологічних захворювань (недоумства, хворі на епілепсію, шизофренію, вроджені фізичні каліцтва та інші тяжкі хвороби). Наркохворі на психічні та поведінкові розлади здоров'я не можуть виконувати роботу, яка вимагає уваги, фізичної реакції або високої кваліфікації (математичних розрахунків тощо). Тому професійна придатність таких хворих обмежена, через що багатьом з них доводиться відмовитись від улюбленої справи. Зруйнувавши своє здоров'я, «наркомани» віддаляються від праці, від можливостей самим забезпечувати свої фізичні і економічні потреби, стають тягарем для рідних і зайвими в суспільстві та державі, тому що вся їх енергія, всі бажання спрямовані виключно на добування і прийом кримінальних, заборонених для обігу ПАР різних класифікаційно-правових груп. Внаслідок зловживання ПАР у людини [60 -67]: змінюється характер, калічиться особистість, особа стає егоїстом, формується байдужість, брехливість, підозріливість, емоційна нестійкість (понура дратівливість і агресія змінюється на цілковиту до всього байдужість); погіршується пам'ять, розумові здібності деградують до стану інвалідності та й суїцидів; погіршується рівень спілкуванні, особливо з близькими людьми, батьками, друзями і сім'єю, тобто сприймають оточення і своїх рідних як потенційних ворогів; помисли направлено на незаконне-кримінальне придбання ПАР та отримання коштів для реалізації ПАР, а це направлено на гостре жадання за будь-яку ціну роздобути гроші штовхає його на злочин (зрадити друга, сім'ю, шахрайство, крадіжку, грабіж, розбій, скоєння вбивства людини тощо).

Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, НП, МЮ України, МОЗ України, СБ України та інші органи державної влади та самоврядування повинні прийняти на себе тягар повної відповідальності за рівень ефективності боротьби з наркобізнесом в Україні, а також внесення змін до законів і нормативно-правових актів, що підвищують персональну відповідальність від міністра МВС України до слідчого, оперативника і експерта за законність, ефективність, якість, повноту, об'єктивність і всебічність оперативно-розшукової, слідчої і експертно-технічної роботи щодо протидії злочинцям, що

втягують дітей, неповнолітніх та молодь у незаконний обіг ПАР різних класифікаційно-правових груп (героїн, кокаїн, амфетамін, метадон та інш.). МОЗ України і соціальні служби повинні надавати хворим з адиктивними розладами здоров'я безоплатну медичну і фармацевтичну допомогу за рахунок неефективної роботи Генеральної прокуратури України, МВС України та інш. органів державної влади і самоврядування від міністерства до області, селища, вулиці, дома, квартири – споживача ПАР, які він отримав під час незаконного-кримінального обігу. Встановлено, що до осіб з адиктивною залежністю (наркотична залежність, алкогольна залежність, ніотинова залежність та інш.) входять особи з полінаркотичною залежністю [68].

Необхідно закріпити на законодавчому рівні, наприклад у Законі України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» зміни та доповнення (Табл. 1).

Таблиця 1. Зміни та доповнення до Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними».

№ п/п	Діюча диспозиція статті	Зміни та доповнення до діючої диспозиція статті
1.	<p>Стаття 1. Основні терміни, які застосовуються в цьому Законі</p> <p>Для цілей цього Закону вживаються такі терміни:</p> <p>наркоманія - психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною;</p> <p>особа, хвора на наркоманію, - особа, яка страждає на психічний розлад, що характеризується психічною та (або) фізичною залежністю від наркотичного засобу чи психотропної речовини, і якій за результатами медичного обстеження, проведеного відповідно до цього Закону, встановлено діагноз "наркоманія"</p>	<p>Стаття 1. Основні терміни, які застосовуються в цьому Законі</p> <p>Для цілей цього Закону вживаються такі терміни:</p> <p>наркоманія - психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною;</p> <p>токсикоманія - психічний розлад, зумовлений залежністю від сильнодіючих, отруйних речовин, одурманюючого засобу та прекурсорів або внаслідок зловживання цими засобом або цією речовиною;</p> <p>полінаркоманія - психічний розлад, зумовлений залежністю від сумісного зловживання ПАР різних класифікаційно-правових груп;</p> <p>особа, хвора на токсикоманію (полінаркоманію) - особа, яка страждає на психічний розлад, що характеризується психічною та</p>

		(або) фізичною залежністю від сильнодіючих, отруйних речовин, одурманюючого засобу прекурсорів або їх сумісного вживання, якій за результатами медичного обстеження, проведеного відповідно до цього Закону, встановлено діагноз «токсикоманія (полінаркоманія)»
2.	<p>Стаття 15. Відшкодування витрат на медичний огляд, медичне обстеження або лікування</p> <p>Витрати на медичний огляд, медичне обстеження чи лікування в державних установах осіб, які зловживають наркотичними засобами, та хворих на наркоманію, проводяться за рахунок держави, а в разі потреби в додаткових медичних послугах - за рахунок особи, щодо якої проводиться медичне обстеження, медичний огляд або лікування.</p>	<p>Стаття 15. Відшкодування витрат на медичний огляд, медичне обстеження або лікування</p> <p>Витрати на медичний огляд, медичне обстеження чи лікування в державних установах осіб, які зловживають наркотичними засобами чи психотропними речовинами, сильнодіючими, отруйними речовинами, одурманюючими засобами та прекурсорами, та хворих на наркоманію, токсикоманію, полінаркоманію проводяться виключно за рахунок держави, а в разі потреби в додаткових медичних послугах відносно особи, щодо якої проводиться медичне обстеження, медичний огляд або лікування – за рахунок органів державної влади або самоврядування.</p>
3.	<p>Стаття 21. Обмеження прав особи, хворої на наркоманію, на період примусового лікування</p> <p>Постанова суду про направлення особи, хворої на наркоманію, на примусове лікування є підставою для звільнення її з роботи або припинення навчання у встановленому законодавством порядку.</p>	<p>Стаття 21. Обмеження прав особи, хворої на наркоманію або токсикоманією на період примусового лікування та їх поновлення</p> <p>Постанова суду про направлення особи, хворої на наркоманію або токсикоманією, на примусове лікування є підставою для звільнення її з роботи або припинення навчання у встановленому законодавством</p>

		<p>порядку.</p> <p>За особами, які перебувають у спеціалізованих лікувальних закладах, зберігається право роботи або навчання протягом усього часу перебування в них.</p> <p>Особи, які пройшли курс лікування у спеціалізованих лікувальних закладах, та мають рішення лікаря щодо вони можуть працювати або навчатися, поновлюються та роботі або навчанні</p>
--	--	--

Узагальнення судово-фармацевтичної практики щодо припинення наркозлочинності у Львівській області свідчить про те, що необхідно: правоохоронним органам - підвищувати ефективність діяльності у питаннях оперативно-розшукової, слідчо-розшукової та експертно-криміналістичної роботи [69]; закладам охорони здоров'я - своєчасно надавати медичну допомогу; соціальним службам - своєчасно надавати відповідну допомогу; прокуратурі - якісно виконувати функції щодо підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також у разі вжиття інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [70, 71]; судам - здійснювати правосуддя на засадах верховенства права, забезпечувати кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України [72]. Встає питання: «Чому на протязі останніх років у Львівській області правоохоронними органами системно виявляються наркозлочини у складі ОЗГ»? Яка ефективність всіх планів та заходів у попередженні причин та умов, що сприяють наркозлочинності? Чи виробляються фармацевтичними підприємствами життєво необхідні лікарські засоби для лікування та фармакотерапії адиктивних та коморбідних розладів здоров'я? Відповідь на це мультидисциплінарне питання може дати відверта розмова під керівництвом Львівської обласної державної адміністрації та Львівської обласної ради під час ХІХ мультидисциплінарної науково-практичної конференції «Медичне та фармацевтичне право України: організація фармацевтичної справи, загальна, судова та клінічна фармація, фармакотерапія розладів здоров'я» (17-18 листопада 2022 р.) на базі «ТзОВ «Львівський медичний інститут» за участю науковців Харківської медичної академії післядипломної освіти, Державного підприємства «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських

засобів» та інших ВУЗів Львівщини. Для участі в роботі XIX мультидисциплінарної науково-практичної конференції потрібно запросити керівників, що працюють у Львівській області та займаються протидією наркозлочинності, наданням хворим соціальної, медичної і освітньої допомоги, працевлаштування (НП, СБУ, Прокуратура, суд, соціальні служби, освіта, заклади охорони здоров'я, аптечні мережі, територіальне відділення Державної служби лікарських засобів та контролю за наркотиками, фармацевтичні виробники ліків.

Висновки. Обґрунтовано, що реформування правоохоронної системи України викликає необхідність оптимізації взаємодії прокуратури, поліції, охорони здоров'я у питаннях протидії наркозлочинності, незаконного обігу психоактивних речовин (ПАР) різних класифікаційно-правових груп, наслідків наркоманії, ВІЛ/СНІД та супутніх захворювань під час пандемії на «COVID - 19». Зазначено про необхідність підвищення якості судово-експертних досліджень ПАР. Доведено, що на тлі коронавірусної інфекції нелегальні споживачі ПАР страждають психоневрологічними, наркологічними, інфекційними, гастроентерологічними, кардіологічними, онкологічними, ендокринними, коморбідними розладами здоров'я і потребують відповідного лікування та фармакотерапії. Проаналізовано судово-фармацевтичну практику щодо незаконного обігу ПАР різних класифікаційно-правових груп. Зроблено висновок про необхідність удосконалення регуляторної бази за темою роботи. Опрацьовано нормотворче проектування до Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». Обґрунтовано про актуальність та своєчасність в умовах поширення коронавірусної інфекції підвищення рівня доступності хворих на адиктивну залежність до сучасної, ефективної, якісної фармакотерапії під час їх лікування і реабілітації. Зазначено про необхідність організації державних гарантій на безоплатну медичну, фармацевтичну, адвокатську допомогу та соціально-економічні преференції, що направлено на захист прав та свобод, життя та здоров'я хворих.

Конфлікт інтересів. Автори не мають конфлікту інтересів.

Література.

1. Shapovalova V.A., Zbrozhek S.I., Shapovalov V.V. et al. Coronavirus disease pandemic 2019: growth of epidemic dangers. *Acta scientific pharmaceutical sciences*. 2020. Vol. 4. Iss. 7. P. 61–68.
2. Beketova T. V., Blank L. M., Lila A. M. Covid-19 in a patient with anca-associated systemic vasculitis, receiving anti-b cell therapy (rituximab). *Rheumatology Science and Practice*. 2020. URL: <https://doi.org/10.14412/1995-4484-2019-597-603>
3. Hayduchok I. G., Shapovalova V. O., Shapovalov V. V. (Jr.), Shapovalov V. V. (Jr.). Control regime of antibacterial drugs for pharmacotherapy of coronavirus disease (COVID-19) among patients with dual disorders. *An information letter about innovations Ukrmedpatentinform of the Ministry of Health of Ukraine*. 2020. N. 230-2020. P. 6. (In Ukrainian)

4. Hayduchok I. G., Shapovalova V. O., Shapovalov V. V. (Jr.), Shapovalov V. V. Control regime of drugs for pharmacotherapy of coronavirus disease (COVID-19) in patients with systemic diseases. *An information letter about innovations Ukrmedpatentinform of the Ministry of Health of Ukraine*. 2020. N. 225-2020. P. 6. (In Ukrainian)
5. Shapovalov (Jr.) V. V., Gudzenko A. A., Shapovalova V. A., Shapovalov V. V. Forensic and pharmaceutical analysis of addictive morbidity because of the use of psychoactive substances in Ukraine. *Klin. inform. teled. med*, 2020. Vol.15. N.16. P. 125-128. URL: <https://doi.org/10.31071/kit2020.16.02>
6. Shapovalova V. O., Zbrozhek S. I., Shapovalov (Jr.) V. V., Shapovalov V. V. Forensic pharmacy: some risk factors in the formation of addictive health disorders. *Acta Scientific Pharmaceutical Science*. 2021. Vol. 4. N.1. P. 7-12. URL: <https://doi.org/10.3180/ASPS.2020.05.0651>
7. Shapovalov V. (Jr.), Gudzenko A., Komar L. et al. Concerning the importance of forensic and pharmaceutical researches to improve patients' accessibility to medicines. *Pharmacia*. 2017. Vol. 65. N. 2. P. 23–29. URL: <http://bspchs.org/wp-content/uploads/2017/07/Shapovalov.pdf>
8. Резолюція 1244 Парламентської Асамблеї Ради Європи "Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації». *Верховна Рада України*. 24.04.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_603#Text.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 № 1303 «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань» {Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ, останнє № 854 від 28.07.2021}. *Верховна Рада України*. 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text>.
10. Shapovalov V. V., Gudzenko A. O., Andrieieva V. V., Shapovalova V. O. Experience of the USA concerning an organization of healthcare system for pharmaceutical provision for privileged categories of citizens. *Annals of Mechnikov institute*. 2019. N.1. P. 81-87. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2639521> (In Ukrainian)
11. Shapovalov (Jr.) V. V., Shapovalova V. O., Andrieieva V. V., Shapovalov V. V. Experience of Great Britain in organization of healthcare system for pharmaceutical provision with medicines for privileged categories of citizens. *Health of society*. 2019. Vol. 78. N.1. P.36-40. URL: <https://doi.org/10.22141/2306-2436.8.1.2019.172617>
12. Bondarenko V.V. Scientific substantiation of features of expert support of circulation of psychoactive substances. Dissertation for PhD in Pharmacy degree. Specialty 15.00.01 "Drug technology and organization of pharmaceutical business". Kharkiv, 2008. 22 p. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/0108941>.
13. Залежність від психоактивних речовин. *Центр громадського здоров'я МОЗ України*. 28.09.2021. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/zalezhnist-vid-psikhoaktivnikh-rechovin>

14. Лікарські засоби в неврології, психіатрії і наркології / За ред. В. О. Шаповалової, П. В. Волошина, О. В. Стефанова та ін. Х.: Факт, 2003. 784 с.
15. Фармацевтичне право в наркології / В. О. Шаповалова, І. К. Сосин, Г. М. Бутенко та ін. Х.: Факт, 2004. 800 с.
16. Sharovalov V. (Jr.), Gudzenko A., Sharovalova V. et al. Forensic and pharmaceutical study of the presence of a causal link between the degree of alcohol abuse and qualification level of the respondents. *Pharmacia*. 2017. Vol. 66. N. 3. P. 31–39. URL: <http://bsphs.org/wp-content/uploads/2017/11/Sharovalov.pdf>
17. Шабанов П. Д., Штакельберг О. Ю. Наркоманії: патопсихологія, клініка, реабілітація / За ред. А. Я. Гріненко. СПб.: Лань, 2001. 464 с.
18. Реформа спрямована на докорінну зміну стандартів діяльності органів прокуратури. *Офіс Генеральної прокуратури України*. 28.09.2021. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/reform>
19. Попович Є. Щодо визначення мети та завдань органів прокуратури. *Вісник прокуратури*. 2007. №2. С.61-66.
20. Клименко Н.І. Судові експертизи в розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів / Проблеми розкриття та розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: Мат. всеукр. наук.-практ. конф. Донецьк, 2004. С.3-7.
21. Жирний Г.Ю. Проблеми вдосконалення методик розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів / Проблеми розкриття та розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: Мат. всеукр. наук.-практ. конф.-Донецьк, 2004. С.15-18.
22. Корж В.П. Криміналістична характеристика організованої злочинної діяльності у сфері незаконного обороту наркотиків / Проблеми розкриття та розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: Мат. всеукр. наук.-практ. конф.-Донецьк, 2004. С. 7-14.
23. Моїсєєв О.М. Взаємодія правоохоронних органів з державними судово-експертними установами у процесі експертного дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин / Проблеми розкриття та розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: Мат. всеукр. наук.-практ. конф.-Донецьк, 2004. С. 25-29.
24. Tukhar I., Sharovalova V., Sharovalov V. et al. Pharmacological view on the problem of comorbidity in the pharmacotherapy of chronic pancreatitis. *Science Review*. Vol. 3. No. 38. P. 1-5. doi: 10.31435/rsglobal_sr/30072021/7591
25. Chuiev Y., Sharovalova V. Interdisciplinary pharmacoeconomic study of pharmacotherapy of cupping of drunk forms of alcohol dependence: clinical and pharmacological, organizational, legal and marketing experiment. *SSP Modern Pharmacy and Medicine*. 2021. Vol. 1. N. 2. P. 1–12. URL: <https://doi.org/10.53933/ssppmpm.v1i2.24> (In Ukrainian)

26. Zbrozhek S.I., Shapovalova V.A., Shapovalov V.V. et al. Organizational and legal research of indicators of incidence and prevalence of diabetes mellitus in countryside areas. *Annals of Mechnikov Institute*. 2017. N. 1. P. 44–53. URL: http://www.imiamn.org.ua/journal/1_2017/zmist1_2017.html
27. Shapovalov V. (Jr.), Zbrozhek S., Gudzenko A. et al. Organizational and legal analysis of the pharmaceutical provision for the most common diseases of society. *International Journal of Pharmaceutical Sciences Review and Research*. 2018. Vol. 51. N. 1. P. 118-124. URL: <http://globalresearchonline.net/journalcontents/v51-1/18.pdf>
28. Shapovalov V.V. (Jr.), Zbrozhek S.I., Shapovalova V.O. et al. Organizational and legal evaluation of availability of medicines' circulation for cancer patients *Pharmacia*. 2018. Vol. 65. N. 2. P. 17-22. URL: <http://bsphs.org/?magasine=organizational-and-legal-evaluation-of-availability-of-medicines-circulation-for-cancer-patients>
29. Шаповалов В. В. Організаційно-правові підходи до розробки комбінованих лікарських засобів на основі психоактивних речовин для попередження і лікування наркоманії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора фармац. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків та організація фармацевтичної справи». Київ, 2005. 44 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/suak/corp.exe?&I21DBN=SAUA&P21DBN=SAUA&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0011146
30. Shapovalov V. (Jr.), Gudzenko A., Shapovalova V. et al. Forensic and pharmaceutical analysis of addictive morbidity because of the use of narcotic psychoactive substances in Ukraine (retrospective aspect). *International Journal of Pharmaceutical Sciences and Research*. 2018. Vol. 3. Is. 3. P. 22-25. URL: <http://www.pharmacyjournal.net/archives/2018/vol3/issue3>
31. Shapovalova V.A., Shapovalov V.V., Shapovalov V.V. et al. Forensic and pharmaceutical assessment of polydrug addiction at combined use of psychoactive substances. *Likars'ka sprava*. 2018. N. 1-2 (1146). P. 171-177. DOI: 10.31640/JVD.1-2.2018(29).
32. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (Із змінами, внесеними Законами України, останні від 07 лютого 2019 року, N 2680-VIII). *Президент України*. 07.02.2019. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
33. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2030 року». *МОЗ України*. 18.05.2021. URL: <https://moz.gov.ua/article/public-discussions-archive/proekt-rozporjadzhennja-kabinetu-ministriv-ukraini-pro-shvalennja-strategii-derzhavnoi-politiki-schodo-narkotikiv-na-period-do-2030-roku>
34. Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори». *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10, ст. 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>

- 35.-Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10, ст.62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>
- 36.-Постанова Кабінету Міністрів України № 589 від 03.06.2009 «Порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та контролю за їх обігом», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року №770 «Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» {Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ, остання № 324 від 07.04.2021}. *Верховна Рада України*. 09.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>.
37. У Яворові викрили банду наркоторговців. *Варіанти*. 18.03.2021. URL: <https://varianty.lviv.ua/78853-u-yavorovi-vykryly-bandu-narkotorhovtsiv>.
38. Criminal Code of Ukraine as amended and supplemented as of November 20, 2021. 2001. *Verkovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
39. Ухвалено вирок мешканцю Янова, який продавав наркотики військовим. *Яворів Інфо*. 27.09.2019. URL: <https://yavoriv-info.com.ua/novini/novini-yavorivshhini/uxvaleno-virok-meshkancyu-yanova-yakij-prodavav-narkotiki-vijskovim>
40. Спецоперація Нацполіції: затримано 16 учасників наркоугруповання та вилучено наркотиків на 110 млн грн. *Портал МВС*. 30.07.2021. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/specoperaciya-nacpoliciyi-zatrimano-16-ucasnikiv-narkougrupovannya-ta-viluceno-narkotikiv-na-110-mln-grn>
41. Chuiev Y., Shapovalova V. Interdisciplinary pharmacoeconomic study of pharmacotherapy of cupping of drunk forms of alcohol dependence: clinical and pharmacological, organizational, legal and marketing experiment. *SSP Modern Pharmacy and Medicine*. 2021. Vol.1. No.2. P.1–12. <https://doi.org/10.53933/ssppmpm.v1i2.24>
42. Hayduchok I., Shapovalov V. Forensic pharmacy and medicine: risks for pharmacotherapy of addiction and countering of illegal circulation of psychoactive substances in the COVID-19 pandemic. 2021. *SSP Modern Pharmacy and Medicine*. Vol.1. N. 2.P. 1-28. URL: <https://doi.org/10.53933/ssppmpm.v1i2.32> (In Ukrainian)
43. Shapovalov V.V. Organizational and legal approaches to the development of combined drugs based on psychoactive substances for the prevention and treatment of drug addiction. Dissertation for Doctor of Pharmaceutical Sciences degree. Specialty 15.00.01 "Drug technology and organization of pharmaceutical business". Kyiv, 2005. 44 p. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/0011146>.
44. Kuznetsova T.V. Drug support for alcohol dependence therapy: dissertation for PhD in Pharmacy degree. Specialty 15.00.01 "Drug technology and organization of pharmaceutical business". Kyiv, 2006. 24 p. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/0081252>.

45. Vasina Yu.V. Organizational research of forensic pharmacy to counteract the narcotization of young people with psychoactive substances. Dissertation for PhD in Pharmacy degree. Specialty 15.00.01 "Drug technology and organization of pharmaceutical business". Kharkiv, 2009. 24 p. URL: <http://irbis-nbu.gov.ua/ASUA/0090297>.
46. Negretsky S.M. Forensic pharmaceutical substantiation of organizational measures to provide drugs for drug addicts addicted to cannabinoids (F12). Dissertation for PhD in Pharmacy degree. Specialty 15.00.01 "Drug technology, organization of pharmaceutical business and forensic pharmacy". Kyiv, 2016. 24 p. URL: <http://irbis-nbu.gov.ua/ASUA/0575291>.
47. Shapovalov V.V. Forensic pharmaceutical bases of search of ways of pharmacocorrection of drug patients with deviant behavior within the limits of the state concept of counteraction to drug addiction and drug crime. Dissertation for Doctor of Pharmaceutical Sciences degree. Specialty 15.00.01 "Drug technology, organization of pharmaceutical business and forensic pharmacy". Kyiv, 2017. 44 p. URL: <http://irbis-nbu.gov.ua/ASUA/0089067>.
48. Садыков Р.М., Большокова М.Л. Употребление психоактивных веществ в молодежной среде как социальная проблема. *Международный журнал гуманитарных и естественных наук*. 2021. № 11-2 (62). С. 27-32
49. Долженков А.Ф., Резников С.Д. Противодействие наркотизму детей путем усовершенствования законодательства и профессионального образования. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №2(2). С.138-146 URL: https://www.lvduvs.edu.ua/en/documents_pdf/visnyky/nvsp/02_2012_2/12doftpo.
50. Ігор Поліщук: “Проблема з наркотиками стала надзвичайно критичною, адже їх почали вживати не лише підлітки, а й діти”. *Офіційний сайт Луцької міської ради*. 15.09.2021. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/publications/ihor-polishchuk-problema-z-narkotyky-stala-nadzvychaino-krytychnoiu-adzhe-ikh-pochaly-vzhyvaty-ne-lyshe-pidlitky-a-i-dity>
51. International Standards for the Treatment of Drug Use Disorders. Revised edition incorporating results of field-testing. WHO. 31 March 2020. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/international-standards-for-the-treatment-of-drug-use-disorders>
52. Treatment Approaches for Drug Addiction DrugFacts. *National Institute on Drug Abuse*. January 2019. URL: <https://www.drugabuse.gov/publications/drugfacts/treatment-approaches-drug-addiction>
53. ICD-11: an international classification of diseases for the twenty-first century/ Harrison J.E., Weber S., Jakob R. et al. *BMC Med Inform Decis Mak* 21, 206 (2021). URL: <https://bmcmedinformdecismak.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12911-021-01534-6>. DOI <https://doi.org/10.1186/s12911-021-01534-6>
54. Савченко А.В., Вартилицька І.А., Семенюк О.О., Луцак О.О. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та

психотропних речовин, вчинених із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх. К. : НАВС, 2016. 267 с.

55. Красник В.П. Наркоманія – шлях в безодню. *Центр сімейної медицини Броварського МЦПМСД*. URL: <https://brovmedcentr.in.ua/2019/06/27/>
56. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 року). Київ. 2020. 56с. URL: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/13559/Zvit-shhodo-narkotyktiv-ta-alkogolyu-za-2020-rik.pdf>
57. Shapovalov V. (jr.), Zbrozhek S., Gudzenko A. et al. Organizational and legal analysis of the pharmaceutical provision for the most common diseases of society. *International Journal of Pharmaceutical Sciences Review and Research*. 2018. Vol.51. N.1. P.118-124. URL: <http://globalresearchonline.net/journalcontents/v51-1/18.pdf>
58. Kuryzheva O.O. Forensic pharmaceutical prevention of addictive addiction and drug crime among minors. Dissertation for PhD in Pharmacy degree. Specialty 15.00.01 "Drug technology and organization of pharmaceutical business". Kharkiv, 2011. 24 p. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/0048391>.
59. Movsisyan A.G. Prevention of addictive dependence on the basis of forensic pharmacy in the formation of a healthy lifestyle among youth. Dissertation for PhD in Pharmacy degree. Specialty 15.00.01 "Drug technology, organization of pharmaceutical business and forensic pharmacy". Kyiv, 2017. 24 p. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/0695217>.
60. Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 548 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1692/1/pdf/>
61. Лозінський В.С., Когут Н.М., Устинов О.В. Запобігання наркоманії в підлітковому віці. Школа №304 з поглибленим вивченням інформаційних технологій: м. Київ, 2021. URL: <https://www.school304.com.ua/?page=1575>
62. Нескорожений В.С. Адміністрація. Наркоманія – шлях в безодню! 25.06.2019. URL: <https://jagotin.crl.net.ua/porady-likarya/narkomaniya-shlyah-v-bezodnyu/>
63. Кононенко Н.М. Наркоманія – довга смерть короткого життя. *Аптека.ua*. 28.06.2021. № 25 (1296). URL: <https://www.apteka.ua/article/599967>
64. Богданович Л.М., Усик С.Л. Шкідливі звички підлітків-проблема сучасності. Методичні рекомендації для класних керівників та вчителів основ здоров'я щодо формування навичок здорового способу життя підлітків та профілактики шкідливих звичок. *Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Волинської області*. Луцьк. 2013р. 30 с.
65. Спасібіна С. Хвороба чи предмет спекуляції? Чому у фокусі правоохоронців опиняються наркозалежні. *Українська правда*. 01.08.2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2017/08/1/225612/>.
66. Андрощук Т.О. Наркотичні та токсичні речовини. КЗ «Острозька спеціальна школа №2 I-II ступенів» Рівненської обласної ради. 27.03.2012/ URL: <http://shkola-internat.rv.ua/vihovna-robota/narkotichni-ta-toksichni-rechovini.html>

67. Сосін І.К., Черних В.П., Шаповалов В.В. Психічні та соматоневрологічні розлади здоров'я, обумовлені вживанням опіоїдів та їх фармацевтична корекція: метод. реком. Х.: Вид-во НФаУ, 2007. 29 с.
68. Osyntseva A.O. Scientific substantiation of the principles of pharmaceutical correction of polydrug addiction on the basis of forensic pharmacy. Dissertation for PhD in Pharmacy degree. Specialty 15.00.01 "Technology of medicines, the organization of pharmaceutical business and forensic pharmacy". Kyiv, 2020. 24 p. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/1476729>.
69. Закон України «Про Національну поліцію». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 40-41, ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
70. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1993. №4, ст.19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
71. Закон України «Про прокуратуру». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 2-3, ст.12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
72. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 31, ст.545 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.